

● Jaroslav Květina – osmdesátiletý

Dne 19. května letošního roku dovršil – při neochabujících badatelských aktivitách – své životní jubileum náš přední farmakolog prof. RNDr. Jaroslav Květina, DrSc., Dr.h.c. O jeho významu v kontextu naší a světové farmakologie svědčí skutečnost, že v písemné pozůstalosti paní profesorky Heleny Raškové byl i článek, který vznikl několik týdnů před jejím skonek v dubnu letošního roku a který byl věnovaný a připravený právě ke Květinovu výročí. Jen obtížně by se hledal někdo povolanější k charakterizování jeho osobnosti a významu, než byla zakladatelka naší novodobé farmakologie. Dovolili jsme si proto použít základní myšlenky a pasáže její statě.

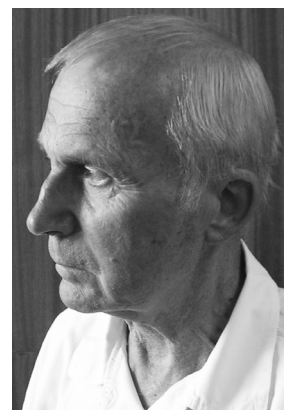
prof. MUDr. Vl. Geršl, CSc.

Prof. MUDr. Helena Rašková, DrSc., Dr.h.c.:

Profesor Květina patří k první generaci mých poválečných spolupracovníků ve Farmakologickém ústavu lékařské fakulty Karlovy univerzity. Jeho vědeckou osobnost jsem charakterizovala opakovaně, například když jsem svého času psala článek k jeho šedesátinám. Před tím, než se dostanu k vývoji a k šíři všeho toho, do čeho Květina zasáhl, ráda bych se zmínila o některých stránkách jeho životních osudů, které se do životopisu obvykle nepíší, které však charakterizují kousky atmosféry poválečného žití naší inteligence.

Studium farmacie absolvoval nejprve na lékařské fakultě Karlovy univerzity, v roce 1952 bylo však toto studium v Praze zrušeno, a proto ho dokončil na brněnské Masarykově univerzitě. I v době brněnského studia zůstával však vědeckou studentskou silou na našem pražském ústavu, kde experimentálně rozpracovával farmakologické vlastnosti některých azulenů izolovaných z heřmánku. Získal tak základ hlubokých farmakologických kořenů, které pak osvědčil v celém svém profesionálním životě. Když v roce 1953 odpromoval, byl samozřejmým kandidátem na post vědeckého aspiranta na pražské fakultě. V padesátých letech 20. století však o tom, kdo vědu dělat může, nebo nemůže, rozhodovaly nejen odborné profily uchazeče, ale především všemocní političtí kádrováci. Byl tak – díky své osobní a rodinné anamnéze – odehnán do zdravotnického terénu na Ostravsko. Naše pokusy o jeho návrat na pražskou farmakologii byly opakovaně vetovány. A tak se jeho probojování z ostravského exilu podařilo až na začátku roku 1955 přednostovi královéhradecké farmakologie na Vojenské lékařské akademii docentu Vojtěchu Grossmannovi (našemu bývalému asistentovi). I když jsme počítali, že je Hradec pro Květinu jen přestupní stanicí do Prahy, jsou jeho osudy od té doby trvale spojeny s bádáním a pedagogikou na hradeckých vysokoškolských pracovištích a v samostatném vědeckém ústavu, který založil v rámci bývalé ČSAV.

S profesorem Grossmannem na lékařské fakultě pracoval přes 15 let. Zabývali se především radiační nemocí a s ní spojenými farmakologickými aspekty. Bylo to v době, kdy i na mezinárodní úrovni byla problematika post-iradiačních syndromů na samém začátku. Po vstupu vojsk v rámci likvidace „Pražského jara 1968“ musel Grossmann z fakulty odejít

a Květina po krátkou dobu přednostenské místo suploval. V této souvislosti je na místě poznámka: Jak to, že mohl v sedmdesátých letech ve svém vysokoškolském a vědeckém působení na domácí půdě pokračovat? Vysvětlení je jednoduché. Od září 1966 až do začátku 1969 byl na dlouhodobé stáži nejprve v Institutu Mario Negri v italském Miláně a návazně jako „visiting professor“ na Nihon univerzitě v japonském Tokiu. Takže celou dobu našich pohnutých časů okolo roku 1968 byl na druhém konci světa. Náš tehdejší velvyslanec v Japonsku proslulý japonolog dr. Hrdlička za nikým neposílal negativní zprávy (také na to v době „normalizace“ doplatil), a tak se Květina vrátil bez „černých skvrn“, které poznamenaly nejednoho z našich farmakologů. Pro úplnost připomenu ještě jednu Květinovu charakteristiku z mezidobí 1970 až 1990. I on měl v těch dobách řadu osobních těžkostí a dalo mu práci složitě kličkovat. Některé z nich vyplývaly ze známého přísloví o závistí. Na své kůži jsem dokonale poznala onu dobu a byli to dva moji bývalí spolupracovníci Jaroslav Květina a zesnulý profesor Jiří Vaněček, kteří mi další bádání usnadnili. Abych vůbec mohla v nějakém zkoumání pokračovat, dali mi na své riziko k dispozici několik pracovníků ze svých kolektivů. Květinovi se navíc podařilo zachránit pro vědu a nalézt azylová místa pro nejednoho z politicky proskribovaných. Z těch, které jsem znala, to byl prof. Grossmann a prof. Ivo Hais, ale byla to i řada dalších z hradecké lékařské fakulty a z bratislavské farmaceutické fakulty, kteří do Hradce přešli.

Mám-li objasnit další Květinovy osudy, musím se zmínit o historii vysokoškolského studia farmacie v mezidobí 1950–1969. Od konce padesátých let, kdy došlo ke zrušení brněnské farmaceutické fakulty, bylo u nás možné tento obor studovat pouze v Bratislavě. Snahy o restituci farmaceutického studia na území Čech a Moravy se vystupňovaly po federalizaci státu v roce 1968. Díky nemalému úsilí iniciátorů, v jejichž čele stál právě Květina, se na podzim 1969 podařilo novou farmaceutickou fakultu založit, a to v Hradci Králové. Že se stala součástí Karlovy univerzity, byla především Květinova zásluha. Po právu se stal jejím prvním (a po dvacet let opakovaně znovu voleným) děkanem. V neuvěřitelně krátké době dvou desetiletí vytvořil stabilizovanou školu na vysoké odborné úrovni, a prokázal tak své neobyčejné manažerské schopnosti. Jako farmakolog – tak říkajíc od kolébky – věnoval velikou pozornost přestavbě studia tak, aby farmaceut mohl být blízkým kolegou a v urči-

tých otázkách i poradcem lékaře. Jím vedená fakulta měla například daleko více výukových hodin farmakologie než fakulty lékařské. Květina je i na celoevropské úrovni označován za jednoho ze zakladatelů nové subdisciplíny „klinické farmacie“, a to jak při probíhání příslušné pregraduální erudice, tak i z hlediska praktického uplatnění takto specializovaných odborníků.

Vrátím-li se ke Květinově vědecké činnosti od etapy jeho zahraničních pobytů, pak během působení v Itálii bylo jeho dominantou zavedení originální metodologie přezívacích izolovaných orgánů (jater, ledvin, GIT), kterou uplatnil při studiu mechanismů osudu léčiv v organismu nejen na zahraničních pracovištích, ale i po návratu do Hradce Králové. Zdrojem dalších směrů pro výzkumné týmy, v jejichž čele stál, byla předcházející několikaletá éra na farmakologiích lékařských institucí. Tím, jak opakovaně narážel na obtížnost přenosu výsledků z animálních pokusů směrem ke klinické farmakologii, vytvořil postupně výzkumnou školu, směřovanou na systematické modelování farmakokinetických komparací, a to nejen z aspektů mezidruhových, ale i patofyziologických a ontogenetických. V tomto smyslu byl jedním z prvních při aplikování metody QSAR (Quantitative Structure Activity Relationship) na farmakokinetické děje. Přirozeným vyústěním tohoto širokého výzkumného pojetí byla snaha rozšířit fakultní výzkumné kolektivy a propojit je s akademickými institucemi. Po zvolení členem Akademie se mu tak začátkem osmdesátých let podařilo prosadit vytvoření biofarmaceutického oddělení v rámci akademického Ústavu experimentální medicíny a v roce 1985 z něho vytvořit samostatný Ústav experimentální biofarmacie ČSAV v Hradci Králové. Po změnách, ke kterým došlo v Akademii věd po roce 1990, bylo Květinovým dílem, že se podařilo okopírovat západní vzory a přeměnit tento Ústav na konglomerát mezi AV ČR a pražskou farmaceutickou firmou PRO.MED.CS. Část stylu práce pracoviště, kterému řediteloval až do roku 2007, se tak modifikovala na bioekvivalenční farmakokinetiku v rámci vývoje generických lékových forem, část kapacity však zůstala – a nadále zůstává – pro nezávislý základní výzkum. Je na místě konstatovat, že jde o jedinou laboratoř v Česku, která je dokonale vybavena paletou experimentálních

metod nutných pro farmakokinetiku na větších experimentálních zvířatech, konkrétně při využívání miniprasat jako experimentálního druhu, metabolicky velmi blízkého člověku. Toto propojení základnějšího a aplikovaného výzkumu umožnilo Květinovi rozvinout trvalé spolupráce s klinickými týmy až k současnému systematickému využívání neinvazivních diagnostických technik (např. kapslové mikrokamery, gastroelektrografie) v předklinických výzkumech gastrointestinální farmakokinetiky. O jejich aplikovatelnosti svědčí popularita jím založená tradice diskuzních fór „královéhradeckých round table“ zaměřených právě na předklinicko- klinické farmakokinetické modelování. Jeho vědeckou potenci dokumentuje výčet publikací (více než 350) a jejich obsah a citovanost (H index = 12).

Profesor Květina měl odjakživa veliké didaktické nadání. To se projevilo nejen v již zmíněném „curriculu“ fakulty v době jeho děkanského vedení, ale i při vzniku a budování farmaceutické fakulty v rámci Veterinární a farmaceutické univerzity v Brně po roce 1990, kde humánní farmakologii přednáší dodnes. To vše bylo před několika roky zaslouženě oceněno čestným doktorátem. Dalším dokladem uznání jeho širokých vědeckých a vysokoškolských aktivit jsou různá čestná členství a desítky univerzitních medailí z domova i ze zahraničí. Z poslední doby považuji za významné jeho zvolení členem nově vzniklé České lékařské akademie. V nedávné minulosti byl dlouho místopředsedou České společnosti pro experimentální a klinickou farmakologii a toxikologii, dosud je významným členem výboru a hybnou silou toxikologické sekce.

Na závěr se pokusím o heslovitou charakteristiku osobnosti Jaroslava Květiny: badatelská invenčnost, široké metodické vybavení, nadání pro bezprostřední výzkumné aplikace, uznávané didaktické vlohy, vynikající manažerské schopnosti, slušnost a mezilidská obětavost.

Do dalších let mu přeji především dobré zdraví, ještě mnoho badatelských úspěchů a schopné žáky a spolupracovníky.

Přetištěno z Časopisu lékařů českých 2010; 149, 398–399.